

SJEĆANJE NA VLADIMIRA ČOPIĆA IZ MLADIH DANA NJEGOVA ŠKOLOVANJA

Vrijeme provedeno u srednjoj školi duboko je usađeno u svijesti svakog čovjeka. To je i razumljevo, jer je to vrijeme kad čovjek iz svog dječaćkog doba prelazi u mladičko, vrijeme kad se vrši fizičko i intelektualno formiranje budućeg čovjeka. Sjećanje na svoje drugove, na zajedničke brige i radosti, na planove i njihovo ostvarenje u budućem životu, na igre i nestašluke, na prve ljubavne emocije, na svoje nastavnike i njihove pedagoške metode, sve to ostavlja duboke tragove i prati više ili manje svakoga čovjeka do kraja njegova života. Nije ni čudo što se često proslavljaju jubilarne godišnjice mature na kojima se sastaju odrasli i gotovi ljudi, čija djeca već doživljuju i proživljuju ista ili slična duševna stanja u svome školovanju. Prijateljske veze među bivšim učenicima ostaju trajne i ne gube na svome intenzitetu često do kraja života.

Školovanje moje i Vlade Čopića u senjskoj gimnaziji pada u prvu deceniju ovoga stoljeća, od 1902. do 1910. godine.

Pokušat ću da u sjećanju oživim to davno vrijeme našeg zajedničkog školovanja, prilike i sredinu u kojima smo sticali prva životna iskustva. Moje sjećanje bit će ograničeno na pojedine događaje, koji su mi u svim svojim pojedinostima ostali duboko usađeni u svijesti i koji se po svojoj važnosti razlikuju od običnih svakodnevnih događaja od kojih se sastoji dječji život. Neki se događaji nikako ne dadu izbrisati iz svijesti i pamćenja!

Razumije se, mnoge su pojedinosti, poput boja na starim slikama, izbledele i postoje samo još negdje u podsvijesti.

Senj je jedan od najstarijih gradova u Jugoslaviji i ima svoju dugu i slavnu prošlost, a gradovi koji imaju svoju prošlost, kako lijepo kaže Jovan Dučić, imaju i svoju dušu. Duboka prošlost ogleda se na prvi pogled kad se dođe u Senj, bilo s morske ili kopnene strane. Iz njegovih uskih i krivudavih ulica i uličica sa boltama i balaturama, iz starih crkava i trgova, iz visokih kamenih kuća sa grbovima na pročelju, iz bedema i oštećenih kula, s ponosnim Nehaj-gradom, struji vječiti duh prošlosti i rječito govori svakom strancu i posjetiocu o minulim vjekovima i dubokoj prošlosti.

Gimnazija u Senju spada među najstarije latinske škole u našoj zemlji. Godine 1975. proslavila je svoju 250-godišnjicu. U početku bila je to latinska škola sa klasično-humanističkim nastavnim planom, najprije sa četiri, pa šest i konačno sa osam razreda. Nastavu su u školi najprije vršili pavlini, i kad

je Josip II ukinuo pavlinski red, školu su neko vrijeme vodili franjevci i svjetovni svećenici. Velikih zasluga za senjsku gimnaziju imao je Mirko Ožegović, biskup modruško-senjski i brat Metela Ožegovića, poznatog ilirskog rodoljuba i političara. Do 1850. godine vršila se obuka za prvih šest razreda u privatnoj kući senjskog građanina Brkovića, a za dva najviša razreda u sjemeništu, a tada je, novčanom pomoći biskupa Ožegovića, kupljena kuća patricijske porodice Čolića, iznad ulice »Zgon«, i kuća je preuređena za školu u kojoj se održavala obuka za svih osam razreda do drugog svjetskog rata.

Zaslugom biskupa Ožegovića stvoren je od stare tvrđave na trgu »Cilnici« i konvikt »Ožegovićianum« za učenike gimnazije, čiji su roditelji živjeli izvan Senja, najvećim dijelom iz Hrvatskog primorja, susjednih otoka, Like i Gorskog kotara, i oni su predstavljali gotovo polovinu svih učenika senjske gimnazije. Konvikt je bio pod upravom svjetovnih svećenika i imao svoj posebni kućni red koji se strogo vršio. Učenici su svako jutro u redu, dva i dva, sa knjigama pod pazuhom, odlazili u školu i poslije nastave vraćali se isto tako u konvikt. Slobodan izlazak u grad bio je strogo zabranjen. Tri puta sedmično (srijedom, subotom i nedjeljom poslije podne) bile su obavezne skupne šetnje, pod nadzorom dežurnog svećenika.¹ Prema tome, kontakt između učenika »konviktovaca« i njihovih drugova, vanjskih učenika, koji su živjeli sa svojim roditeljima ili bili smješteni u građanskim porodicama, bio je moguć jedino za vrijeme školskih odmora između pojedinih nastavnih sati.

U političkom pogledu, Senj je bio poznat kao jedna od pravaških kula. Kad je 1896. godine došlo do cijepanja Starčevićeve Stranke prava na Nezavisnu stranku prava, pod vodstvom Frana Folnegovića, i na Čistu stranku prava, pod vodstvom dra Josipa Franka, senjski pravaši su se opredjelili za politiku dra Franka.

U doba našeg đakovanja politički događaji u Hrvatskoj bili su vrlo burni. Dovoljno je spomenuti pad zloglasnog režima bana Khuen-Héderváry-ja (1903), Riječku i Zadarsku rezoluciju (1905), političku aktivnost Frana Supila i Novog lista, stvaranje Friedjungov proces u Beču (1909), Aneksiju Bosne i Hercegovine (1908), banovanje Pavla Rauča (1908—1910), koji je inscenirao veleizdajnički proces protiv Srba u Hrvatskoj. Svi su ti događaji imali snažnog odraza i među učenicima viših razreda gimnazije.

Mada je u drugoj polovini 19. stoljeća, zbog izgradnje željeznice Karlovac—Zidani Most—Trst i Karlovac—Rijeka, nastupila stagnacija u ekonomskom razvitku Senja i njegove luke, Senj je još uvijek ostao administrativno, prosvjetno i ekonomsko središte za svoju neposrednu okolinu, a to je bio sjeverni dio Like sa Brinjem i Otočcem, za naselja velebitske primorske pađine i za susjedne otoke Rab, Pag i jedan dio Krka. To je i razlog što je Vladin otac Jovo, po narodnosti Srbin iz Donjeg Lapca, općina Srb u Lici, 1875. godine kao mlad čovjek došao u Senj radi zarade. Tu je izučio krojački i obućarski zanat i na periferiji Senja, u Varošu, podigao kućicu u kojoj je radio najviše za seljačke potrebe, a u isto vrijeme bio i crkvenjak u pravoslavnoj crkvi, koja se nalazila izvan gradskih bedema, s južne strane grada, na samom podnožju zaravanka Nehaj. U Senju se i oženio Marijom Lončarić, Senjkinjom, Hrvaticom po narodnosti, izrodio sedmero djece, koju je trebalo marljivim i napornim radom hraniti i uzdržavati. Stariji Vladin brat

¹ Kronika senjske gimnazije. Napisao prof. Viktor Rivoseki. Izvještaj za školsku godinu 1938/39. Senj, str. 21.

pomagao je ocu i izabrao krojačko zanimanje, a mlađi Vlade, poslije završetka osnovne škole, postao školske 1901/2. godine đak gimnazije.

Sa Vladom sam se susreo u četvrtom razredu gimnazije, koji je on ponavljao i zbog toga za tu godinu izgubio stipendiju u iznosu od 200 kruna godišnje iz Zaklade dohodovskog globara financijskog ravnateljstva u Gospiću. Uzrok ponavljanja razreda bio je sukob što ga je Vlado imao s jednim profesorom. Stoga mu je i ocjena iz vladanja loša »poradi pokudna vladanja, nemara i raznih proturednosti«, kako uz njegovo ime za tu godinu stoji u školskoj upisnici.

Kako sam ja u trećem i četvrtom razredu bio pitomac konvikta, među nama u to vrijeme nije bilo niti moglo biti ikakva užeg kontakta. To više što je u nižim razredima, zbog nedostatka prostora i učionica, bio u razredu veliki broj učenika.

Iz četvrtog razreda sjećam se dobro jednog sitnog događaja koji mi se, zbog duhovitosti u snalažljivosti Vladine, duboko usjekao u pamet. U četvrtom razredu imali smo jednoga druga koji je bio neobično visokog rasta, ali je bio vrlo slab učenik, teško je shvaćao i još teže se izražavao. Za vrijeme školskog odmora Vlade se nešto s njim porječkao i kad je taj, unatoč uvjerljivim Vladinim razlozima, uporno ostao pri svome, Vlade je završio polemiku riječima: »Moj Frane, da si najviši u razredu, vidim, ali da si toliko visok koliko si ograničen, mogao bi sigurno na suncu cigaretu zapaliti.« Izjava je među učenicima izazvala najprije izvjesno iznenađenje, a zatim smijeh na račun visokog Frane.

Po svršetku četvrtog razreda mnogi su učenici napuštali dalje školovanje i odlazili kao praktikanti u neka administrativna zvanja (poštu, banku i sl. ili su prelazili u nižu kadetsku školu u Karlovcu). U petom razredu jedva je bilo polovina broja učenika koji su završili četvrti razred. Kako smo bili otprilike istoga rasta, dogodilo se da smo u petom razredu bili u učionici razmješteni jedan pored drugoga i tako je bilo sve do osmoga razreda. Teoriju književnosti i tradicionalnu književnost predavao nam je tada profesor Antun Matković i govoreći o našim narodnim pjesmama upoređivao je naše narodne junake sa Homerovim junacima iz Ilijade i Odiseje. Vlado i ja mnogo smo čitali narodne pjesme i paralelno s tim čitali Maretićev prijevod Ilijade i Odiseje, ispisujući epitete koje je Homer, odnosno Maretić u prevodu davao svojim junacima. Poznat je običaj među učenicima da često jedan drugome, isto tako i svojim profesorima, daju posebna imena, bilo iz historije, iz literature, sporta i sl. Ne znam kako i kada, i ja sam tako, vjerojatno pod utjecajem narodne pjesme o Relji Bošnjaniću ili Krilatice, nazvao Vladu »Reljom«, i to ime »Relja« prihvatilo je i čitav razred i Vlade se na to ime redovno i odazivao. Ja sam u petom razredu napustio konvikt i postao vanjski đak. Sa svoja dva mlađa brata stanovao sam u starom dijelu grada, tzv. Križu, i Vlade je redovno, gotovo svaki dan poslije podne dolazio k meni, gdje smo zajedno čitali ili rješavali primjere iz matematike i oko šest sati odlazili u šetnju. Običaj je bio u Senju, a to je i danas, da u to doba veliki dio Senjana, naročito mlađi svijet, muško i žensko, šeta ili glavnom ulicom »Potok« ili obalom do »mađarske rive«, prozване tako jer je uz tu rivu pristajao parobrod društva »Ungaro-Croata«.

Neki put, obično u subotu poslije podne ili uoči kakvog praznika, naše su se šetnje produžile do vinograda mojih roditelja, koji je od Senja, cestom uz obalu, bio udaljen oko šest kilometara, ili bismo išli do Jurjeva, gdje je

Vlade upoznao moje roditelje, braću i sestre. Neki put posjetio sam ja Vladu u njegovoj kući u Varošu i dok smo nas dvojica razgovarali u prizemlju o našim lekcijama, dotle je njegova majka u drugom dijelu prizemlja bila zadržana oko štednjaka, rublja ili drugog kućanskog posla. Običaj je tada bio, a i profesor latinskog jezika je to prepričavao, da smo skupljali latinske rečenice i izraze koji su dobili opće frazeološko značenje i često se u govoru upotrebljavaju. Mnogo smo se smijali kad mi je Vlade jednog dana pričao kako ga je mati grdila zbog nečega i kako je svoju bukvicu završila riječima: »Non pius, Vlade!« Mati je njegova čula gdje mi spominjemo latinski izraz Non plus ultra! i izrazu dala svoju verziju. Otada smo i nas dvojica taj izraz upotrebljavali u obliku kako je čula njegova mati. Vlade je imao ugodan i sonoran glas i redovno je svake nedjelje, da udovolji i svome ocu, pjevao i čitao »Apostol« u pravoslavnoj crkvi. Često sam nedjeljom poslije đačke mise i egzorte, pri šetnji na šetalištu »Art« i »Nehaj« svraćao u pravoslavnu crkvu da čujem njegov glas. U Senj su tada dolazili s vremena na vrijeme veliki grčki brodovi sa tri jarbola, tzv. brikovi ili barkovi, i nedjeljom bi kapetan ili mornari sa tih brodova odlazili u crkvu i bili ugodno iznenađeni Vladinim pjevanjem. To su pokazivali na taj način što su ostavljali crkvi novčane poklone.

Naša generacija toga doba bila je generacija čitača. Čitali smo sve, od školske lektire do knjiga do kojih smo došli. To je i razumljivo u prilikama u kojima smo kao učenici viših razreda tada živjeli. Škola, osim nastave, nije imala ni mogla imati nikakve mogućnosti da pruži učenicima kakvu razonodu ili kakav vanškolski rad. Kako je bilo materijalno stanje školske zgrade, citiram iz Izvještaja za šk. godinu 1910/11, str. 100: »Na žalost, higijenski odnosi u samoj gimnazijskoj zgradi ne odgovaraju ni najnužnijim zahtjevima moderne škole. Stara ruševna zgrada s antikviranim uređenjem i namještajem. Razredi niski i tijesni, neki od njih mračni, sa starim podovima, te se pod hodanjem uvijaju i nastaje škripa da smeta obuku i u donjim razredima na donjim spratovima.

Prozori i vrata trošna, peći nemoderne stare, da se za zimskih mjeseci kod žestoke studeni i bure nekoje sobe ne mogu ugrijati. Hodnici uski, mračni i tijesni, te se učenici za ružnih dana ne mogu pravo u njima za vrijeme odmora okrenuti. Klupe staromodne za trojicu i četvoricu učenika. Zahodi ne odgovaraju propisima, ventilacija prosta prirodna. Zgrada nema svog dvorišta, već se mladež u vrijeme odmora razilazi po susjednim ulicama. Škola nije imala ni dvorane za crtanje ni za gimnastiku, pa smo na sat crtanja išli u magistratsku zgradu, a na sat gimnastike u dvoranu Hrvatskog sokola, koja se nalazila na periferiji grada. Školska nastava trajala je nekoliko godina i prije i poslije podne, a zatim samo prije podne od 8—13 sati.

Odnos između učenika i nastavnika bio je služben i hladan. Profesori su učenike već od prvog razreda oslovljavali sa »vi«, u predavanju se strogo pridržavali udžbenika i tražili da se lekcije uče napamet, a znati i učiti napamet, kako je još u 16. stoljeću pisao preteča realizma u pedagogiji, francuski filozof Michel Montaigne, ne znači znati — to znači sačuvati ono što je pamćenju dato na čuvanje. Jednom riječi, nastava u školama stvarala je tada kod učenika reproduktivno mišljenje, bila je informativna a ne formativna. Razvijati kod učenika aktivnost, samostalnost u mišljenju, samoradnju, inicijativu, za to naša škola u Senju tada nije imala ni stvarnih mogućnosti, a kod većine nastavnika nije bilo ni volje ni sposobnosti za takav rad. Udžbe-

Sl. 49 — Vladimir Čopić kao narodni poslanik KPJ u Ustavotvornoj skupštini 1920.

nici su za sve škole u Hrvatskoj bili jedinstveni i uglavnom faktografski, i mi smo udžbenike najčešće kupovali u staroj antikvarnici Knjape Ristića, jer se udžbenici, bez obzira na nove rezultate u pojedinim oblastima nauke, nisu mijenjali.

U živom mi je sjećanju kako smo lekcije iz logike i psihologije, iz udžbenika dra Đure Arnolda, učili napamet poput kakve pjesme. Neki su nastavnici čitali predavanja iz svojih skripata, i mi smo njihovo diktiranje zapisivali i učili uglavnom napamet. Prozivanje učenika pri ispitivanju ili provjeravanju znanja bilo je kod nekih nastavnika po alfabetskom redu učeničkih prezimena, ocjene se odmah unosile u notes ili katalog. Za prekršaje učenici su bili kažnjavani zatvorom od 2—8 sati. Zatvor se održavao u nedjelju, poslije službene đачke mise i egzorte, na taj način što su kažnjeni učenici, sa školskim knjigama, odlazili u jednu od učionica i tu, uz nadzor dežurnog nastavnika koji su se svakog sata mijenjali, ostajali do izvršenja kazne. U gradu

tada nije bilo ni stalnog kazališta ni kinematografa, o sportu i igralištu nije bilo ni govora, u svih osam godina ne sjećam se da je škola organizirala kakav veći izlet. Građanske zabave u hotelu »Nehaj« sa plesom bile su učenicima zabranjene. O karnevalu bilo je u gradu vrlo živo, priređivali su se maskirani balovi, ali su disciplinski propisi učenicima najstrože zabranjivali da se maskiraju ili da posjećuju takve zabave. Najveća radost bila je za nas učenike kad je u proljeće, obično u korizmeno doba, došlo u Senj putujuće kazalište »Cicvarić« ili »Marković«, koje je ostajalo u Senju po mjesec dana i davalo svaku večer u sali hotela »Nehaj« neku predstavu. Mada su učenici mogli posjećivati te predstave samo uz odobrenje direktora škole, Vlade i ja, usprkos tome, posjećivali smo često takve predstave, ulazeći obično u salu pred sam početak predstave ili bi se katkada prokrijumčarili i zauzeli mjesto otraga u polumračnom stajaćem parteru, da nas ne primjeti koji od slučajno prisutnih profesora.

Slobodno vrijeme u takvim prilikama provodili smo u učenju i čitanju. U školi je svake subote poslije podne knjižničar primao i izdavao nove knjige učenicima. Posao knjižničara vršio je dugo vremena profesor matematike i fizike, koji je važio kao vrlo strog profesor i koga smo se mnogo bojali. On je obično pripremio izvjestan broj knjiga iz propisane školske lektire, pročitane knjige primao je od učenika po razredima i izdavao knjigu koja je bila na redu od ranije već pripremljenih knjiga. Nitko nije mogao tražiti knjige za koju je imao naročiti interes.

Knjižnica, međutim, nije ni raspolagala novim knjigama, jer su dotacije u tu svrhu bile vrlo oskudne. U gradu nije postojala knjižnica za građane, i mi smo knjige koje su nam zanimale ili posuđivali jedan drugome ili kupovali. Tada je među nama bio velik interes za prijevode iz ruske i poljske književnosti. Djela Tolstoja, Turgenjeva, Dostojevskoga, Gogolja, Gončarove, Čehova, Gorkoga, Sienkijewicza išle su dugo od ruke do ruke i o njima se mnogo govorilo u školi za vrijeme odmora i na našim redovnim šetnjama. Kad me je mati, poslije završenog četvrtog razreda, povela sa sobom u Zagreb i kad sam u Zagrebu od strica dobio kao poklon mali dukat od pet forinti, prvi mi je bilo da sam potražio antikvarnu knjižaru Strmečki na početku Duge ulice i za taj novac kupio Sienkijewiczew Ognjem i mačem, ako se dobro sjećam u 60 malih svezaka. Od hrvatskih pisaca na najvišoj su cijenjeni za nas bili književnici Senjani: Kranjčević, Novak, Draženović, a onda Senoa, Đalski, Ante Kovačić i J. Kozarac, od srpskih i crnogorskih, Stevan Sremac, Laza Lazarević, Janko Veselinović i P. Petrović Njegoš. Mnoge Kranjčevićeve pjesme znali smo napamet, a njegova smrt 1909. godine u Sarajevu bila je predmet dugih naših razgovora. Dobar drug i prijatelj Vladin i moj bio je Ivan Marijan, rodom iz Banjola na Rabu. Seljački sin i odličan učenik, po godinama stariji od nas za dvije godine. Dobro je znao njemački i bio veliki poštovalac njemačkih filozofa. Sva važnija djela njemačkih filozofa u izdanju male i jeftine Reclam-biblioteke imao je uvijek na svom stolu. Volio je da govori o pročitanim knjigama, bilo iz neke mladenačke sujete da pokaže pred nama svoje znanje, bilo što je po prirodi bio rječit i glagoljiv, što Francuzi kažu: *s'écoute parler*. Slušali smo rado njegova izlaganja o filozofskim sistemima Kanta, Hegela, Nietzsche-a, a naročito Schopenhauera, i priznajem, mnogo naučili, slušajući njegova objašnjenja na naša pitanja, što je rado činio. Marijan je stanovao kod gimnazijskog podvornika Cvitovca u »Steli«, velikom vrtu pored nove tvornice duhana. Naši sastanci imali su i

jednu praktičnu svrhu. Naš drug Marijan dobivao je češće od svojih roditelja ovčiji sir i čuvenu rapsku »skutu«, ugrušano ovčije mlijeko ili surutku, i on nas je drugarski častio tim banjolskim specijalitetima. Jedan od takvih sestanaka vidi se i na priloženoj fotografiji. Od njega smo Vlade i ja dobili na čitanje i knjigu »Žena i socijalizam« od Augusta Bebela.

Mogućnosti za kakav organizirani izvanškolski rad, kao što su razna literarna, kazališna diletantska, sportska i sl. društva, u naše doba školovanja nisu postojala. Međutim, težnja mladih ljudi za nekom vrsti razonode sasvim je razumljiva i prirodna. Sjećam se dobro jednog takvog događaja, kad smo bili u sedmom razredu, i snalažljivosti u kriznoj situaciji koju je Vlado pokazao. Vlade je negdje u jesen, za vrijeme šk. odmora, iznio prijedlog da se nas nekolicina u subotu poslije podne sastanemo u separeu tada popularne gostionice »Kinkela«, koja se nalazila u jednoj uskoj ulici u starom dijelu grada, u blizini malog trga »Široka kuntrada«, na partiju »trešeta«. Kinkela, vlasnik gostionice, bio je rodom Kastavac, i gostionica je imala posebnu sobu ili separe u koji se posebno ulazilo iz jedne pokrajne slijepe uličice. Bilo je dobra mladog vina i o Kinkelovom mladom vinu se mnogo pričalo. Vladin prijedlog smo prihvatili i prve subote odmah poslije objeda nas šestorica sedmaša bili smo u separeu. »Trešeta« je popularna društvena igra u kojoj sudjeluju četvorica i igra se talijanskim kartama. Ona dvojica koji izgube moraju platiti vino ili drugo piće koje se za same igre pije. Dvojica drugova koji nisu sudjelovali u igri bilježili su kredom odigrane partije. Kada se igra dobro razmahala, vrata koja iz slijepe uličice vode u separe se otvoriše i na vratima se pojavio četvorica ljudi, među njima dvojica naših profesora. Svi smo ostali zaprepašteni, jer disciplinski propisi strogo zabranju učenicima pohađanje gostionice, a naročito kartanje. Karte su nam bile u rukama, i mi smo izbezumljeno gledali jedan u drugoga, ne znajući što da radimo. Vlade je mirno ustao i držeći karte u lijevoj ruci prišao vratima koja vode u prednju dvoranu sa šankom, otvorio vrata, naklonio se pridošlicama i rekao: »Molim, izvolite gospodo!« Oni su zastali na vratima iznenađeni, a zatim ušli u prednju dvoranu. Vlade je za njima zatvorio vrata i došao k našem stolu. Mi smo bili zgranuti njegovim postupkom i okomili se svi na njega. On nas je pogledao svojim pronicljivim pogledom i mirno odgovorio: »Zar to što sam učinio nije najbolje rješenje? Oni nisu mogli da se povuku, a isto tako nisu mogli ostati ovdje s nama, dakle jedini je izlaz bio što sam ja uradio!« Nikome više nije bilo do igre dozvali smo gostioničara, platili račun i krenuli prema obali da se dogovorimo što da radimo. Jedan od one dvojice, inače vrlo dobar učenik, bio je toliko zbunjen da je još uvijek u ruci držao kredu dok smo se na obali dogovarali. Vlade je preuzeo na sebe svu odgovornost i u ponedjeljak, kad je profesor Vukušić ušao u razred i pozvao Vladu da objasni svoj postupak, Vlade je ustao i mirno bez ikakva uzbuđenja, odgovorio da kao višeškolci imamo pravo na malu razonodu, da smo u posebnoj sobi igrali jednu popularnu društvenu igru koja se ne igra za novac, pili malo mladog slatkog vina pristojno se vladali i da je ono što je učinio bilo u toj situaciji najbolje rješenje. Način na koji je Vlade objasnio svoj postupak, potpuno je razoružao mladog profesora i čitava stvar je prošla bez ikakvih posljedica.

U političkom pogledu građani Senja, u doba našeg školovanja, bili su u velikoj većini pravaški opredjeljeni, i to za politički pravac dra Josipa Franka. Pod utjecajem svojih roditelja i političkih ljudi u Senju i većina vanjskih

učenika bili su tako orijentirani. Imali su i svoju organizaciju i svoju prostoriju u kojoj su se redovno sastajali, dakako konspirativno ili tajno, jer su to disciplinski propisi zabranjivali, ali se to u javnosti znalo. Nasuprot tome, većina učenika viših razreda u konviktu bili su orijentirani jugoslavenski i antiklerikalno. Usprkos strogom kućnom redu koji je vladao u konviktu, dvojica učenika viših razreda, za vrijeme dok sam bio u konviktu, jedan rodom iz Kraljevice, drugi iz Gorskog Kotara, čitali su potajno Novi list i Hrvatski đak, koji je izlazio u Zagrebu pod uredništvom Jaroslava Janušića, vođe omladinskog naprednog pokreta, naprednih ideja i otvorenog protivnika klerikalizma. U razredu je za vrijeme odmora znalo doći do političke prepirke, naročito za vrijeme aneksije Bosne 1908. godine i banovanja Pavla Raucha, izmađu frankovaca s jedne strane i naprednjaka ili »supilovaca« s druge strane, kako smo se u tim prepirkama među sobom nazivali.

U višim razredima gimnazije Vlade je također bio član pravaške organizacije. Sjećam se dobro, kad sam u petom razredu napustio konvikt i postao vanjski đak, predložio mi je Vlade da postanem član njihove političke organizacije. Ja sam to odlučno odbio i otada Vlade nikada ni s jednom riječi nije pokretao to pitanje, mada smo se sastajali u školi i izvan škole svakog dana i prije i poslije podne i bili vrlo prisni prijatelji. Uopće, ne sjećam se da je on u našim školskim političkim prepirkama uzimao učešće. Čini se da se on u tim prepirkama već tada distancirao od zagriženosti i zadrživosti svojih političkih istomišljenika. Dobro se sjećam jedne njegove akcije kad smo bili u sedmom razredu, iste godine kad je došlo do aneksije Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske. Običaj je bio u Senju da su građani, vjerojatno na inicijativu pravaške političke organizacije, priređivali svake godine 30. travnja svečane zadušnice u znak sjećanja na tragično smaknuće Petra Zrinjskog i Krsta Frankopana u Bečkom Novom Mjestu 30. IV 1671. godine. Uoči tih zadušnica Vlade je za vrijeme velikog školskog odmora iznio prijedlog da čitav razred korporativno na taj dan sudjeluje na zadušnicama u crkvi sv. Franje i na taj način da pokaže svoj patriotizam.

On će pozvati i učenike osmoga razreda da se pridruže toj akciji, dodao je na kraju. Mi smo se svi složili s tim prijedlogom i utvrdili program kako da to izvedemo. Istoga dana Vlade se sastao s učenicima osmoga razreda, ali su oni odbili da sudjeluju bojeći se da će im ta demonstracija onemogućiti polaganje mature. Zadušnice su se imale obaviti u devet sati. Naša učionica nalazila se prizemno tik uz stražnja vrata zgrade, kroz koja se ulazilo u malu uličicu, a odatle jednom širokom ulicom u pravcu crkve. Na sam dan zadušnica poslije prvog sata koji je bio redovno održan, mi smo u redu izašli kroz stražnja vrata i stigli u crkvu, gdje su se građani počeli okupljati i s velikim interesom gledali na grupu učenika koja se u redu smjestila u dnu crkve. Kad je u školi profesor koji je imao održati drugi sat ušao u našu učionicu, našao ju je praznu. Naslućujući što se moglo dogoditi, otišao je odmah do direktora, čija se kancelarija nalazila u prizemlju. Direktor je odmah poslao profesora da dovede dvojicu učenika iz osmoga razreda i naredio im da brzo idu u crkvu i da nas pozovu da se smjesta vratimo u školu. U živom mi je sjećanju dolazak tih učenika u crkvu da nam saopće poziv direktorov i našu kratku i brzu odluku da ostajemo na zadušnicama. Poslije zadušnica vratili smo se, u redovima dva i dva, preko glavnog trga »Cilnice« u školu i očekivali da počne treći sat. U razred je ušao direktor sa dvojicom profesora i mjesto nastave počela je istraga.

Sjedio sam u klupi zajedno sa Vladom i sjećam se da je direktor pozvao najprije njega, vjerojatno jer je njegovo prezime u katalogu bilo prvo, i upitao ga dali je svjestan da je sudjelovanje na zadužnicama u crkvi, protiv izričite zabrane školskih vlasti, najteža povreda disciplinskih propisa. I danas se dobro sjećam kad je Vlade svojim mirnim i čvrstim glasom i držanjem odgovorio da pod dubokim patriotskim osjećanjem današnjega dana nije nijednoga časa mislio na disciplinske propise i na posljedice zbog sudjelovanja na zadužnicama. Profesor je na katedri bilježio u zapisnik njegove riječi, a direktor je iz kataloga poziva poimenično svakog učenika i uputio mu isto pitanje. Mi smo svi, mada nismo očekivali takav način istrage, odgovorili da smo solidarni s odgovorom Vladinim. Sam događaj postao je ubrzo senzacija u školi, a isto dana i u čitavom gradu, pogotovo kad se saznalo da je direktor istoga dana sazvao nastavničko vijeće.

Svjesni smo bili poslije toga da je naše sudjelovanje na zadužnicama ne samo patriotski čin nego u prvom redu antidinastički i antiaustrijski i da moramo očekivati najteže posljedice. Istoga dana, sjećam se, pisao sam roditeljima da ću biti isključen iz škole i da ću prijeći u sušačku gimnaziju. Rezultat sjednice nastavničkog vijeća bio je poznat istoga dana. Stvar je upućena, po jednoglasnom zaključku vijeća, Visokoj Kr. zemaljskoj vladi, Odjelu za srednje škole, radi konačne odluke. Nervozno očekivanje odluke iz Zagreba trajalo je nekih osam dana i u vezi s time pronosile su se različite vijesti. Poslije osam dana otprilike stigao je odgovor. U najvećoj učionici u drugom katu bili su sakupljeni učiniči viših razreda u klupama, a nas četrnaest stajali smo poredani ispred katedre. U učionicu je ušao direktor sa cijelim profesorskim zborom i svečanim glasom pročitao rješenje koje smo svi nervozno čekali. U rješenju se najprije najoštrijim riječima osuđuje naš čin kao najteža povreda disciplinskih propisa koja traži najtežu kaznu. Zemaljska vlada, međutim, svjesna je da bi zaslužena kazna pogodila u prvom redu nedužne roditelje, koji sigurno osuđuju sam čin, pa je iz navedenih razloga donijela izuzetno blago rješenje, da se svi učenici sedmoga razreda kažnjavaju najstrožim ukorom najviše školske vlasti, a posljedice te kazne da budu vidljive u ocjeni vladanja u školskoj svjedodžbi. Poslije proglašenja kazne vratili smo se u razred ponosni i kao pobjednici, a Vlade je, sjećam se, ulazeći u razred uskliknuo skandirajući Horacijev pentametar: *Parturiunt montes, nascitur ridiculus mus!* Svi smo se tome od srca nasmijali a ugled je Vladin u našim očima naročito porastao. Da li je Vlade pokrenuo tu akciju iz vlastite inicijative ili je to bila direktiva političke organizacije senjskih pravaša, nije mi poznato. U svakom slučaju organiziranje te akcije karakteristično je za aktivnost i inicijativnost Vladinu. Prvi semestar u osmom razredu Vlade se prijavio, vjerojatno iz familijarnih razloga kao privatni učenik a drugi semestar se opet upisao kao redovan učenik i tako iste godine završio ispit zrelosti ili maturu s ocjenom »tres«.

Poslije mature našli smo se u Zagrebu, Vlade se upisao na Pravni fakultet, a ja na Filozofski fakultet. Kako studenti prava nisu bili obavezni da posjećuju predavanja, jer su se mogli iz skripata i udžbenika spremati za ispite i kod kuće, Vlade se, i zbog materijalnih razloga, duže zadržavao u Senju kod svojih roditelja, a u Zagreb je dolazio da polaže ispite. To su radili mnogi studenti, naročito prve dvije godine svoga studija. Sjećam se da smo se neko vrijeme zajedno hranili u gostionici u Frankopanskoj ulici, današnje Malo kazalište, koju je držao jedan Senjanin. U Zagrebu je kao stariji već

student postao i član poznatog pjevačkog društva »Lisinski«, koji su obavezno na svojim koncertima nastupali u smokinzima.

Jednoga dana došao je k meni u stan i pokazao mi svoju fotografiju u smokingu koje mu je društvo stavilo na raspolaganje. Na fotografiji je imao male crne brkove i bradu i izgledao neobično otmjeno i reprezentativno. Smijali smo se kad sam mu rekao, što će mu reći stari otac Jovo kad ga vidi tako gospodskog izgleda. Pričao mi je tada da stanuje na Josipovcu zajedno s mladim književnikom i kolegom Milanom Budakom i da je politički angažiran u časopisu »Mlada Hrvatska«. Među studentima Senjanima i Sušačanima govorilo se tada da Vladu materijalno pomaže Marko Mileusnić, vlasnik velikog imanja u Bukovcu kod Maksimira, oženjen sestrom Frana Folnegovića i poznat kao »pravoslavni Hrvat« i pristaša pravaške politike.

Godine 1912. bili smo obojica regrutirani, ali smo služenje vojnog đučkog roka odložili do završetka studija. Rat 1914. godine prekinuo je njegov i moj studij. Ja sam morao da se javim kod 59. pješačkog puka u Salzburg, a on u Prag kod svoje vojne jedinice.

Poslije četiri mjeseca ja sam u Salzburgu superarbitriran i vratio sam se privremeno kući. S Vladom sam se posljednji put za vrijeme rata vidio u januaru ili februaru 1915. godine u Rijeci. Tada je bio kadet-aspirant i čekao da s prvim marš-bataljonom bude upućen na ruski front. Razgovarali smo dugo na rivi i u razgovoru osjetio da je služba u vojsci i rat znatno utjecali na njegovu pravašku političku orijentaciju. Dopratio me do parobroda i dobro se sjećam posljednjih riječi kad smo se zagrlili i oprostili: »Javit ću ti se uskoro iz Rusije«.

Negdje u proljeće Vlade je otišao na front i već u augustu javio se preko Crvenog krsta dopisnom kartom iz zarobljeništva u Taškentu.

Dopisna karta adresirana je na moju sestru i pisana je, radi cenzure, njemačkim jezikom. Na karti se raspituje za sudbinu moju i moje braće, javlja se da je već četiri mjeseca u zarobljeništvu i da se sa zdravljem ne osjeća najbolje. Datum na karti je 20/23/VIII 1915. Na kraju adresa: Vladimir Čopić,² Taschent, III Batterie, Russland. U ratnom vihoru koji je postojao sve žešći prestala je tada svaka veza među nama.

Poslije rata 1918. god. postavljen sam za profesora u senjskoj gimnaziji. Negdje u kasnu jesen Vlade se vratio iz Rusije i došao u Senj da obiđe svoje roditelje, braću i sestre. Ja sam se kao profesor hranio u hotelu »Nehaj« i jednoga dana oko podne, kad sam dolazio u hotel, sa protivne strane išao mi je u susret Vlade. Naš susret poslije četiri godine i danas je živ i pred očima. Na prvi pogled moj stari Relja, izrazitih crta lica, živih očiju i osmjeha na licu. U kišnom kaputu, sa svežnjom dnevnih novina pod pazuhom, srdačno smo se pozdravili i zagrlili. Poslije prvih pozdravnih riječi upitao me za stan i obećao da će me sutradan poslije podne posjetiti u stanu i da ćemo imati prilike za razgovor. Vidio sam da se nekud žuri. Drugi dan posjetio me i u živom pričanju iznio svoja iskustva o ratu, u zarobljeničkom logoru u Taškentu, o situaciji u Rusiji poslije rata, o dobrovoljačkom odredu u Odesi, o stanju radnika i seljaka u carskoj Rusiji, o oktobarskoj revoluciji i njenim ciljevima, o svom oslobođenju od svih političkih iluzija mladosti, o svome stupanju u redove boljševika, o stvaranju komunističke partije u Jugoslaviji koja jedino može osloboditi radnika i seljaka od eksploatacije kapitalista koji, uz pomoć svjetskog kapitalizma, u raznim oblicima i pod raznim vidovima nastoje sačuvati svoj povlašteni i eksploatatorski položaj. Njegov je

krajnji ideal i cilj da svoj budući život posveti partiji i spreman je za ostvarenje toga cilja na sve žrtve.

Njegov dolazak u Senj, osim želje da obiđe svoje roditelje, braću i sestre u vezi je s radom na organiziranju senjskih radnika. I zaista, ono kratko vrijeme što je boravio u Senju, vidali smo se rijetko, jer je neprestano održavao sastanke s lučkim radnicima, išao u Jurjevo i Novi i tamo razgovarao, davao savjete i direktive, obišao Liku, održao skupštinu u Gospiću i Brinju.³ Jednoga danas svratio je u podne u hotel da se pozdravi i otputovao u Zagreb. To je bilo posljednje naše viđenje. Iz novinskih vijesti saznao sam o njegovoj partijskoj aktivnosti, o pripremama za Vukovarski kongres, o njegovom izboru za poslanika u Konstituantu, o Stojićevu atentatu na regenta Aleksandra, o njegovu hapšenju i robiji u Požarevcu. Iz požarevačkog kaznenog zavoda pisao mi je jednu kartu, sa datumom: Požarevac, Kazneni zavod, 14. VIII 1922. Navodim tekst na karti iz koga je vidljivo njegovo vedro i optimističko raspoloženje, kao rezultat njegove vjere u krajnji uspjeh i pobjedu marksističko-lenjinističke ideologije. Na karti piše: »Zdravo sretniče, koji uživaš u zagrljaju plave Adrije! Javi se i prenesi pismom jedan dijelić jadranske radosti! Što rade naši stari drugovi? Kud se djede Ivan Marijane, kud Cvitković, a kuda li Crvić?« Ja se, evo, već skoro mjesec dana nalazim »na robiji«. Zdrav sam i dobro se osjećam. Još 12 1/2 mjeseci, a onda: Spremi vino i jagnjiće mlade, da me gostiš devet bijelih dana! Pozdravlja Tebe, gđicu Maricu i Katicu, čika Martina i Lojzu i sve ostale V. Čopić.

Drugu kartu sam primio iz Požarevca u Sr. Karlovcima gdje sam bio sa službom, ali je nisam sačuvaao. O puštanju iz požarevačkog zatvora, o ponovnom hapšenju u Zagrebu i bježanju iz zatvora u Beč i SSSR saznao sam od svog starijeg brata, koji je sa službom živio u Zagrebu, i sa Vladom održavao veze.

Danas, poslije više od šest decenija kako smo zajedno bili učenici senjske gimnazije, razmišljajući o životu i radu Vladinu, o njegovoj ličnosti, njegovu mentalitetu i njegovoj tragičnoj smrti, dolazim do uvjerenja da u njegovoj ličnosti, u fizičkom i psihičkom pogledu postoji jedan skladan i jedinstven primjer nasljeđa sa strane njegovih roditelja.

Po ocu, po narodnosti Srbinu, iz neposrednog ličkog zaleđa, bio je zdrave i čvrste tjelesne konstrukcije, po govoru tvrdi štokavac-ijekavac, po mentalitetu odlučan i brz u donošenju odluke u kriznim situacijama, u naporima izdržljiv, u ostvarenju svojih planova, uporan; po majci Senjkinji, Hrvatici po narodnosti, društven, duhovit, dobar pjevač, volio pjesmu i šalu, vješt u zabavan pričalac, naročito u čakavskom i čakavskom žargonu, koji je tada još bio živ u govoru Senjana. Razmišljajući o tome nameće mi se i jedna paralela sa nekoliko poznatih senjskih ličnosti, koji su ostavili duboke tragove u kulturnoj prošlosti Hrvatske, a bili su također djeca mješovitih brakova. Otac Pavla-Rittera-Vitezovića bio je Nijemac, majka Senjanka i Hrvatica, Vjenceslav Novak, otac Čeh i majka Senjkinja i Hrvatica, Milan Ogrizović, otac Srbin, majka Senjkinja i Hrvatica, Milutin Cihlar-Nehajev, otac Čeh, majka iz poznate primorske porodice u Kraljevići, po narodnosti Hrvatica.

² Svoje prezime pisao je Vladimir Čopić uvijek sa meko C: Čopić. Tako je njegovo prezime štampano i u Izvještaju senjske gimnazije 1909/10. god. Netočno je, prema tome pisanje sa tvrdo C: Čopić, kako to nalazimo u Enciklopediji Jugoslavije, u novinama i u drugim publikacijama.

³ U tim mjestima držao je skupštine u studenom 1920.

*Sl. 50 — Žandari
sprovode uhapšenog
komunističkog posla-
nika Vladimira Co-
pića, Beograd 1920.*